Tivai Nagy Imre életművéből (1849–1931)

NAGY BENEDEK

Amikor évekkel ezelőtt megkíséreltem Tivai Nagy Imre sokrétű és szerteágazó életművének a bemutatását,[1] az alábbi kérdést tettem fel magamnak és az olvasóknak: „Sokoldalúsága mögött – vajon – csak egy vidéki és éppen ezért elvetélt polihisztor torzója sejlene föl?" A kérdésre mérvadó és időtálló feleletet csak egy, a gazdaságtudományban jártas és a XIX. század második felének erdélyi, azon belül pedig a Székelyföld kérdéseit ismerő szakember fogalmazhatna meg. E sorok írója csak abban biztos, hogy a szerteágazó életmű fő vonalát T. Nagy Imrének a Székelyföld gazdasági helyzetét elemző és a gazdasági bajokra lehetséges megoldásokat felvető cikkei, tanulmányai és kötetben megjelent munkái képezik.

Visszaemlékezéseit eleddig több alkalommal is felfedezte az utókor (1926, 1929, 1943, 1969, 1996, 2000), gazdasági tárgyú írásaiból sokan és sokfelé idéztek (Egyed Ákos, Beke György, Bodor Pál, Kozán Imre és mások), de gazdasági meglátásainak a kritikai elemzésére – tudtom szerint – mindezidáig nem került sor. És ez az írás sem vállalkozhat erre, mert írója nem gazdasági és – főként – nem mezőgazdasági szakember. Arra azonban igen, hogy mint T. Nagy egész életútjának az ismerője és mint a régió társadalma történetének a kutatója summázza mindazokat a gazdasági meglátásokat, amelyeket a szerző egykor megjelent, de ma már alig hozzáférhető munkáiban vallott.

Elméleti, vagy pedig csak gyakorlati szakértője volt T. Nagy Imre a Székelyföld XIX. századvégi és XX. századeleji gazdasági kérdéseinek? Talán mind a kettő, hiszen egyrészt mint a csíkszeredai Magyar Királyi Földműves Felső Népiskola – és a hozzá tartozó tangazdaság – alapítója, igazgatója és tanára, másrészt mint a csíkszentkirályi mintagazdaságát művelő és azon is kísérletező gazdának ismernie kellett a székelyföldi mezőgazdaság gyakorlati kérdéseit is. Hogy elméleti szakember volt, arra pedig a régió gazdasági helyzetét feltáró munkái szolgálnak bizonyságul. Ezekben többévtizedes vizsgálódásainak és tapasztalatainak vonja le az elméleti és gyakorlati következtetéseit. Ezek a munkák a következők:

– *Csíkvármegye közgazdasági állapotai és a székely kivándorlás*, T. Nagy Imre megyei közgazdasági előadó Jelentése az 1890. évről. Jókai Nyomda Részvény Társulat, Sepsiszentgyörgy, 1891, 124 oldal.

– *Székely kivándorlás.* Különlenyomat az 1895. évi III. Országos Gazda Kongresszus kiadványaiból, Budapest, „Pátria" Irodalmi Vállalat könyvkiadója, 1895, 17 oldal.

– *Csíkmegye közgazdasági leírása.* Magyarország közgazdasági és közművelődési állapota, Megyei Monográfiák sorozata. Közrebocsátja a Magyar Tudományos Aka-

[1] Nagy Benedek: *T. Nagy Imre emlékezete*. Bevezető tanulmány az Emlékezés régi csíkiakról című visszaemlékezéshez. Pallas-Akadémia Könyvkiadó, Csíkszereda, 1996. 5–8.

démia Nemzetgazdasági Bizottságának a hozzájárulásával a Magyar Közgazdasági Társulat. Különlenyomat a *Közgazdasági Szemle* 1902. évi október-decemberi füzeteiből, Budapest, Pesti Könyvnyomda Részvénytársaság, 1902. 43 oldal.

– *A gazdasági alsóbb fokú közoktatás.* Lenyomat a csíki *Gazda* 1902. évi decemberi füzetéből. Szvoboda Testvérek, Csíkszereda, 1902. 14 oldal.

– *Csíkvárosmegye közgazdasági állapotairól.* T. Nagy Imre vármegyei közgazdasági előadó Jelentése, II. kötet, 1911. Nyomtatta: Szvoboda Miklós Csíkszeredában, 1911, 119 oldal.

– *A székely kisgazda.* In: *A megindult falu*. Tallózás a régi erdélyi faluirodalomban, 1849–1914, Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1970, Téka-sorozat, szerk. Egyed Ákos, 110–117. oldal.

– *Gazdasági értesítő,* majd *Csiki Gazda.* A Csíkmegyei Gazdasági Egyesület Közlönye. Az egyesület igazgatósága megbízásából szerkeszti: T. Nagy Imre egyesületi titkár, 1887–1914 közötti évfolyamok.

– *Cirkálások szeredai emlékeimből.* Tipografie: Szvoboda Miklós, Miercurea Ciuc, 1925, 41–50. oldal, és In: *Emlékezés régi csíkiakról,* Pallas-Akadémia Könyvkiadó, Csíkszereda, 1996, 54–70. oldal.

Hátra volna még a több mint hat évtizedes publicisztikájának, nyelvjárástani és néprajzi gyűjtéseinek, valamint Csíkszereda és az egykori Csíkvármegye gazdasági, közművelődési, közéleti stb. fejlődésének és korszerűsítésének az érdekében indított kezdeményezéseinek a felmérése és az értékelése is.

Vallotta szóban és írásban, hogy az őstermelő székely kisgazdaság tarthatatlan a kibontakozó tőkés termelési viszonyok körülményei között, és hogy kiutat csak a hatékony és gyors birtokrendezés, valamint a nyerstermények és termékek helyi feldolgozásának a kiépítése jelentheti. Írásaiban szembeszállt a korszaknak azokkal a divatos „székelymentő" terveivel, amelyek túlnépesedésről beszéltek a Székelyföldön, és a megoldást a székelység ki- és/vagy áttelepítésében látták. A régió társadalma szociális és gazdasági kérdéseinek a megoldását egy többsíkon folytatott belső fejlesztés elősegítésében és támogatásában jelölte meg. Keményen bírálta azokat az – egyébként feltehetően jó szándékkal meghozott törvényes – intézkedéseket (az erdőarányosításokat és a szántóföldek tagosítását szabályzó híres-hírhedt törvényekről van szó), amelyek a gyakorlati kivitelezés során hatásaikban jórészt a visszájukra fordultak. Tisztán látta a Székelyföld archaikus gazdasági rendszerének a korszerűsödését gátló egyéb tényezőket is, mint például a „székely körvasút" több évtizedes késéssel való kiépítését, amelyet tovább súlyosbított a régió perifériikus fekvése. E két körülmény magyarázta a bel- és külföldi tőkeberuházások elmaradását. Helyesen mutatott rá arra, hogy mennyit ártott e vidék társadalmának a Monarchia és az Óromániа között 1885-től kezdődött „vámháború", amely főként a régió keleti felében az addig viszonylag jelentős kézmű- és kisipart véglegesen elsorvasztotta, földönfutóvá téve pontosan azt az iparos-kereskedő és kisvállalkozó réteget,

amely az ipari társadalom irányába való fejlődés alapját képezhette volna. Ugyanakkor a szerző nem rejtette véka alá a gazdasági visszamaradottságnak azokat a szubjektív tényezőit sem, amelyekért a korabeli uralkodó közfelfogás volt okolható.

„Ma már egyhangú a vélemény – írja, hogy a székelység baja a kisbirtokos osztály elesésében van, s a helyes irányú törekvés az, hogy elsősorban a nép ezen osztálya emeltessék ki a bajokból."[2] A kisbirtokos osztály úgy lépett át a XIX. század második felében a tőkés termelési viszonyok körülményei közé, hogy változatlanul őstermelő maradt, tehát nem termelt piacra, miközben életvitelében sokkal igényesebbé vált, így próbálva a korszak „követelményeihez" igazodni. Ez a helyzet pedig rendkívüli módon megnövelte a családi költségvetését, azokat a terheket, amelyek a kisbirtokra nehezedtek. Ez a paradox helyzet vezetett az 5–10 holdas kisgazda-társadalom jelentős részének a fokozatos eladósodásához. Az eladósodás következménye volt egy teljesen nincstelen réteg megjelenése, amely mindaddig nem létezett a Székelyföldön. Ugyanez vezetett a ki- és elvándorlási folyamat jelentős felerősödéséhez is.

Talán megtéveszthette magának a kisgazda-társadalomnak egy részét is gazdasága termelési kapacitását illetően az a tény, hogy ezeknek a kisgazdaságoknak a legnagyobb része sokkal jobban fel volt szerelve gazdasági eszközökkel, mint a vármegyebeli, vagy a síkvidéki hasonló nagyságú kisgazdaságok: „A kétféle határon gazdálkodónak rendszerint annyi kerülő- és váltóekéje van, ahány fogata (...). Mindezek mellett, talán az ország egy vidéke gazdáinak sincs annyi tőkéje gazdasági eszközökbe fektetve, mint a csíki gazdának. Különösen szekerekben fekszik (...) majdnem egy ki vagyona (...). Valamennyi szekér mind vasas és erős szerkezetű, de azért nem nehéz. Ilyenformán egy tízholdas kisgazdának – kinek két lova is van – három szekere, egy hat ökrös gazdának legkevesebb hat szekere van (...). sokkal nagyobb holt tőkéje hever gazdasági épületekben, mert azokat majdnem fölös számmal és terjedelemben építi. Egy kisgazdának, a házán kívül van csűrje, istállója, sütőháza, szekérszíne, sertésólja, melyek mind külön épületek. Valamennyi épület takaros és lehetőleg jó karban van tartva."[3]

A szakszerű takarmánytermelést akadályozzák a rendezetlen birtokviszonyok, amelyek – gyakorlatilag – lehetetlenné teszik a kizárólagosan állattenyésztésre utalt régió lakosságának a tisztes megélhetését.

A mezőgazdaságra alkalmas területek megoszlása is a fentieket szemlélteti. A mintegy 121 ezer kat. hold szántóterületből csak mintegy 69 ezer hold kerül megművelésre, a több mint 53 ezer hold ugaron marad. Ez azt jelenti, hogy a mintegy 22 ezer csíki földművelőre átlagban csak 2 holdnyi bevetett szántóterület jut.

A vármegye mezőgazdasági területei 844 ezer holdat tesznek ki. Ennek csak 14,5 százaléka szántóföld, 22,4 százaléka kaszáló, közel 21 százaléka legelő és mintegy 40 százaléka erdő. Az erdős területekből 265 ezer hold közösen használt és birtokolt,

[2] T. Nagy Imre: *Csíkmegye közgazdasági leírása*. Budapest, Pesti Könyvnyomda RT, 1902. 18–22.
[3] Uo. 21–22.

amely a teljes erdőterület közel hetven százaléka! Ésszerű és korszerű kitermeléssel, feldolgozással és értékesítéssel ez kellene legyen a lakosság létalapjának az egyik legfontosabb tényezője.

Mind a kül-, mind pedig a belterjes állattenyésztésnek adottak az igen kedvező természetföldrajzi feltételei. A több mint 360 ezer kat. hold kaszáló- és legeltető terület az egész mezőgazdasági terület több mint 44 százalékát teszi ki, ám ezt szerzőnk szerint „még meg sem legyintette a korszerűsítés és a belterjességre való törekvés szele."

Ami a házi-, kézmű- és a gyáripart illeti, még súlyosabb a lemaradás, jóllehet „minden valamire való székely ért valamelyes iparhoz", ám ez a képessége, sajnálatos módon, csak a házi szükségletei lefedésének a határáig terjed. Gyáriparról alig lehet beszélni. Csíkban mindössze egy szeszgyár, két sörgyár és két üveggyár működik. Ezeken kívül a konjunktúrát meglovagoló és egyre szaporodó fűrészüzemek, amelyek azonban csak nyersanyagként, vagy – jobbik esetben – félkész árunak dolgozzák fel a kivágásra kerülő fenyőfát. A borszéki és a kászonjakabfalvi üveggyárak csak és kizárólag az ásványvíz palackozásához szükséges üvegmennyiséget állítják elő.

Nem történik célirányosan a fiatalság iparosképzése sem, mivel az ország különböző iskoláiban felkészített ifjainak csak egy elenyésző hányada tud visszatérni szülőföldjére, hogy a mesterségét gyakorolhassa. A végzettek zömét visszaszívják a Székelyföldön kívüli és gyáriparral rendelkező városok és az iparosított vidékek. A szülőföldjükre visszatérők legnagyobb része nem képes otthon lábra állni, és Romániába vándorol ki, ahol kapva-kapnak rajtuk, sőt, indulásukhoz állami támogatásban is részesülnek. Szerzőnk úgy vélekedik, hogy ez utóbbi folyamat meggátolására nem a határokat kellene egyre jobban őriztetni, hanem a képzett iparos fiatalok indulását kellene hivatalos támogatásban részesíteni, mindenekelőtt tőkével, olcsó kölcsönökkel és adókedvezményekkel.

A fontosabb háziipari ágak és a helyi nyersanyagokat feldolgozó kismesterségek helyzete sem mutat szívderítőbb képet. Mi több: olcsóbb gyáripari termékek megjelenésével ezek keresettsége hovatovább csökken. Ez érvényes a nőtársadalom által űzött szövés-fonásra, a fazekasiparra, az egykor igen elterjedt kőfaragásra, tímármesterségre, mészégetésre, kádármesterségre is.

A bányaipart ebben az időszakban egyedül a balánbányai rézkitermelés jelentette, amely azonban a veszteséges termelés miatt már egy évtizede bezárta a kapuit, számtalan elnyomorodott földönfutót hagyva a felcsíki kistérségben.

Csíkvármegye kereskedelmét szinte teljes egészében a fakereskedelem jelentette. De ennek a gazdasági ágazatnak a fejlődését is rendkívüli módon lefékezték a tárgyalt időszakban az Románia viszonylatában hozott megszorító kiviteli rendelkezések, a már említett „vámháború". Ettől kezdődően csak a Török- és Görögország felé irányuló és sokkal kisebb jelentőségű fakereskedelem tartja – úgy-ahogy – életben. Az ország belseje felé irányuló fakereskedelem sem tudja pótolni ezeknek a közeli, tehát természetes piacoknak a kiesését.

A belső – az osztrák, a cseh és a magyarországi – gyáripar termékei viszonylag igen magas árakon jutnak el a vármegye piacaira, illetve üzleteibe. A szállítási és fuvarbérek mellett az áruk rendszerint harmadik vagy negyedik kézből érkeznek meg a vármegyébe.

A kereskedelem és az ipar fejlődésének egy másik, alapvető akadálya a „szakértő és intelligens polgári elem" hiánya, illetve az a körülmény, hogy a megfelelően képzett réteg nem rendelkezik az önálló vállalkozáshoz szükséges tőkével. Ezt tetézi még a székely társadalomban mindig uralkodó konzervatív felfogás, hogy az iskolázott, a tanult ember csak a közhivatalnoki pályán, illetve csak szabadfoglalkozásúként boldogulhat. Jómódú gazdák költik gyakran egész vagyonukat fiaik iskoláztatására, azért, hogy gyermekük díjnok vagy gyakornok legyen valamelyik közhivatalban. A gyakorlati pályák értéke és megbecsültsége a szemükben még mindig rendkívüli alacsony. E közfelfogás egyik következménye, hogy e gyakorlati, tehát gazdasági pályákat e vidéken eleve a más vidékek szülöttei tölthetik be.

A hitelviszonyokra a lakosság megtakarított pénzének a kihasználatlansága, sőt egyenesen a tőketorlódás jellemző. Ennek fő oka a telekkönyvek rendezetlensége, amely gátolja az ingatlanforgalom és -piac kialakulását és egészséges, a gazdasági életet élénkítő működését.

Nem kerülik el N. Tivai figyelmét a régiónak az országos átlagtól, az általánostól elütő társadalmi szerkezetéből fakadó gondok sem. Bár a Tusnádfürdőn megszervezett I. Székely Kongresszus (1902) egyik kezdeményezője és szervezője, az ott elhangzott megállapításai és javaslatai nem egy kérdésben is szembekerültek az egyes hivatalos vagy országos tekintélyek és személyiségek által hangoztatott megoldásokkal. A tusnádfürdői kongresszuson elhangzott előadása indoklásából idézünk:

„(A Székelyföldön) sajátosak a munkaviszonyok. Alig lehet a határvonalat megállapítani, hogy kik a szorosabb értelemben vett munkások és hol kezdődnek a földművesek és földbirtokosok, mert Csíkvármegyében a munkás is földbirtokos és a földbirtokos is munkás. Elenyésző csekély azok száma, kik semmi földbirtokkal nem bírnak, s mint ilyenek munkásoknak, vagy napszámosoknak nevezhetők. A határvonalat legjobban úgy lehetne megvonni, hogy mindazok, kik 3-4 holdon alul bírnak egyúttal munkások, mert az ilyenek, saját mezei munkájuk végeztével, akár itthon akár távol, mint munkások keresnek maguknak foglalkozást. Ilyen számítás mellett mindegy 30.000-re lehetne tenni a vármegye „munkásainak" a számát."[4] Ez utóbbi becslés, akárhogy számoljuk is, a vármegye összlakosságának több mint 25 százalékát jelentette. Ezután a kongresszus talán legvitatottabb kérdésében, a székelység telepítésének az ügyében fejtette ki álláspontját:

„Újabban sok szó esik a székelyek telepítéséről. Eddig 'kitelepítették' a székelyeket. Mostanság 'át-, vagy betelepítik' őket. A székely kongresszus is foglalkozott a telepítés kérdésével és egy nagyszabású határozati javaslatot fogadott el azon irányban, hogy a

[4] Uo. 22–25.

székelyeket lehetőleg saját községeik, vagy vármegyéjük határainak addig lakatlan völgyeibe és tisztásaira kell telepíteni. (...) Mikor felszólaltam s azon véleményemnek adtam kifejezést, hogy a székelyt se ki-, se be-, se át-, se fel, se le nem kell telepíteni, hanem mostani ősi tűzhelyénél kell róla gondoskodni azáltal, hogy a czélzott át-, vagy betelepítés helyéül megjelölt völgyeket és tisztásokat okszerűen kihasználhassa. (...) Hogy a bajt telepítéssel kellene orvosolni, az lehet nagyon szép poetikus idea, de – szerintem – nélkülöz minden reális gondolkozást. Országos és nemzetiségi magasabb czélok érdekében lehet szükség a székelyek telepítésére, de az távolról sem áll a székelység külön érdekében, miért én azt vallom, hogy a székelyekkel semmi rendű és rangú telepítés nem fog sikerülni. Azért most is és mindig azt mondom, hogy a székelységnek egyedül arra van szüksége, hogy gazdasági szakértelme gyarapodjék, s evvel párhuzamosan rendeztessenek birtokviszonyai és lehetővé tétessék, hogy minél intensivebb gazdálkodás által használhassa ki azt a területet, melyen lakik. A többi teendők mellékesek és csak másodrendűek, melyek az előbbiek érvényesülése esetében önmaguktól fognak teljesülni."[5]

A hagyományos gazdálkodási mód miatt a gazdatársadalom nem tudott szabadulni az alacsony termelékenység fogdájából, amiről T. Nagy Imre 1899-ben azt mondja: „Gazdasági rendszerünk ázsiai volta teljességgel nem engedi meg, hogy a legjobb, legiparkodóbb gazda is úgy használja a földjét, ahogy akarja, hanem úgy ahogy azt a nagy többség az ő sajátos érdekei szerint előírja. A legeslegősibb rendszerről, a kétnyomásosból sok helyen átmentünk egy másik legősibb rendszerbe, a hármas nyomásos gazdaságba."[6]

A tusnádfürdői Székely Kongresszus kapcsán Egyed Ákos írja, hogy: „T. Nagy Imre szerint „a nagy többség" határozta meg a határhasználat rendszerét. Nos ez a „nagy többség a székely gazdatársadalomnak valóban több mint a felét alkotta."[7] Ezt a helyzetet szemlélteti az alábbi táblázat:

Az összes gazdaság száma a Székelyföldön	Összes gazdaság	Egy holdon aluli szántó nélkül	Egy holdon aluli szántóval	1–5 holdas gazda	Összesen
Csík megye	24 992	878	2 224	6 129	9 231
Háromszék megye	30 282	3 946	4 229	9 872	18 074
Maros-Torda megye	33 719	3 903	3 298	11 086	18 287
Udvarhely	23 253	1 662	1 629	5 999	9 290
Összesen	112 246	10 389	11 380	33 086	54 855

A birtokrendezést, a XX. század első évtizedének fontos kérdéskörét a következőképpen közelíti meg: „Azok az erdőbirtokosok, ki mint erkölcsi testületek – községek és közbirtokosságok – csak sopánkodni tudnak, de ezen közben minden képzelhető fur-

[5] Uo. 40–43.
[6] T. Nagy Imre: Csik megye közgazdasági állapotáról. Csíkszereda, 1911. 19.
[7] Egyed Ákos: A Székelyföld közgazdasági és társadalmi helyzete az 1902-es székely Kongresszus tükrében, in Somai J. (szerk.): *Az erdélyi magyar gazdasági gondolkodás múltjából.* Kolozsvár, 2004. 196.

fanggal és a legszélsőbb határokig menő nembánomsággal elmulasztanak, sőt lehetőleg megakadályoznak minden lépést, mely az erdők és legelők okszerű kihasználására, berendezésére, feljavítására szolgál. Az elenyésző, csekélyszámú intelligensebb birtokos elem, a nagy többség terrorizmusának súlya alatt, sőt gyakori meggyanúsításnak kitéve vértanú türelemmel szenvedi a megváltozhatatlan állapotok hátrányait s csüggedten félreáll, mert félre kall állnia mindazon közérdekű kérdések megoldása elől, melyek közös erdőt vagy közös legelőt érdekelnek, mert beleszólásuk, vagy éppen beleavatkozásuk esetén nyomban kész a gyanúsítás. Nem is csoda, mert az utóbbi évtízedekben az erdő- és arányjogvásárlások körül annyi harácsolás látszata keserítette az értelmetlen tömeget, s annyi hopponmaradt érthetetlen harácsoló állott be népmentő profétának, hogy a gyanút keltő diagnózis minden percben kézen fekszik."[8]

T. Nagy Imre, mint a tagosítás híve, kénytelen volt beismerni, hogy a régi birtokrendezési törvény közel 40 esztendeig volt érvényes, azonban annak alapján semmiféle tagosítás nem sikeredett, mert a törpe- és kisbirtokosok szembeszálltak a tagosítás végrehajtóival, és ezzel kapcsolatban kijelenti, hogy: „A Csíkban ez idő szerint folyamatban és bevégzős stádiumában lévő néhány tagosítás befejezésével még csak példát sem lehet statuálni, mert azokat már mind megtámadta a rendszeresen ellenálló tömeg, a bevégzett egy-két tagosítás pedig a bírálaton aluli eredmények miatt csak elrettentő példákat mutat."[9]

Egy húsz esztendővel később megjelent munkájában pedig a következőkben summázza a legsürgősebb tennivalókat: a birtokviszonyok rendezésének gyors befejezése, a költségek állami támogatásával; a vasútépítés folytatása, a Székelyföld egyes részeit összekötő szárnyvonalak kiépítésével – köztük a Csíkszeredát Székelyudvarhellyel összekapcsoló bekötővonallal –, amelyek az ország belseje és a főváros irányába biztosítanák a rövidebb és gyorsabb áruszállítást; ugyanakkor az élőállatok, a nyers termények és a más termékek vasúti szállítási díjainak a lényeges csökkentése stb. „Azt kívánjuk – írja többek között – hogy például a gyergyószárhegyi márvány métermázsánként néhány fillérrel olcsóbban juthasson el Budapestre, mint a carrarai, s azt is óhajtjuk, hogy a borszéki, kászoni, répáti és előpataki borvizek legalább annyi szállítási díjért juthassanak el Budapestig, mint a giesshübli víz..."[10]

Nem kerüli el a figyelmét az a nagyon lényeges körülmény sem, hogy a székelyföldi munkaerő nagyfokú kihasználatlansága az egyik járulékos oka a tömeges elszegényedésének: „...az a visszás helyzet, hogy népünk a nyári munkaidő alatt – tegyük ezt hét hónapra – majdnem agyondolgozta magát a mezei munkában, de ha ez eltelik, öt hónapon keresztül majdnem semmi dolga és keresete sincs." Régebb a telet erdőléssel töltötte ki a székely gazda, ez a tevékenysége azonban a tárgyalt időszakban egyre inkább beszűkült, részben az erdőségek fokozott kitermelése, részben pedig azok rendszeres kezelés alá vétele okán. A modernizáció által diktált új életvitel foko-

[8] T. Nagy Imre: *Csíkvármegye közgazdasági állapotáról*, II. kötet. Csíkszereda, 1911. 97.
[9] T. Nagy Imre: i. m. 80–81.
[10] T. Nagy Imre: *Csíkvármegye közgazdasági állapotairól*, II. kötet, 1911. 52–62.

zódó költségeit szinte lehetetlen a héthónapos munka jövedelméből úgy fedezni, hogy abból a nagyjából inaktív téli öt hónap kiadásaira is jusson. Ezért javasolja a földművelési és a kereskedelmi miniszternek olyan „beváltó helyek" létesítését szerte a Székelyföldön, amelyek bizonyos, előre kijelölt háziipari készítményekért helyben és készpénzben fizetnének. „Én ellenszolgálat nélkül egy garast sem kívánnék semmi féle segítség címén kiadni, mert az olyan „felsegélés", vagy „segítség" címen kiadni szokott összegek, (...) úgy sem a népet, hanem a falusi kocsmárosokat segélyeznék (...)"[11]

Ennek a tanulmánynak legtöbbet idézett gazdaságtörténeti része a XX. század legelején íródott, akkor, amikor a modernizáció nem érte még el a Székelyföldet. Csíkszereda, az egykori Csíkvármegye székvárosa, az akkori négy-ötezer lakosával, az ország majdnem legkisebb lélekszámú megyeszékhelye. A modernizációt ekkor még csak néhány középület jelezte: az új vármegyeháza, az igazságügyi palota és a főgimnázium új épületegyüttese. Mindhárom csak az adminisztratív korszerűsítésnek a kezdeti szakaszára utalt és nem többre. A székely közvasút építése is csak ezután, mégpedig 1907-ben fejeződött be.

Az adott körülmények és feltételek között csak a gazdasági és társadalmi modernizáció kezdeti szerény lépéseiről beszélhetünk T. Nagy Imre írásaiban is, azaz a meglévő archaikus gazdasági és társadalmi szerkezet életképessé tételéről a piacgazdaságra való áttérés szakaszában, és sokkal kevésbé a versenyképesség feltételeinek a kialakításáról.

Harminc esztendővel az itt legtöbbet idézett munka megjelenését (1902) követően dr. Venczel József felidézte a korszak csíki és székelyföldi gazdasági és népességi viszonyait, illetve a létező gazdasági rendszerbe való bekapcsolódásának a legfontosabb nehézségeit. Venczel rámutatott arra, hogy a Székelyföld „népfölöslege" csak egy relatív túlnépesedés következménye, illetve arra, hogy az adott gazdaságszerkezet képtelen volt biztosítani a népesség megélhetését. A Bukarest és – általában – az ország – immár Románia – déli tartományai felé való áramlást akkor és továbbra is egy kényszerítő társadalmi racionalitás diktálta.

T. Nagy Imre a modernizáció halaszthatatlan előfeltételét a tulajdonviszonyok stabilizálásában látta. Csak azután következhet a több szinten megvalósuló intenzív belső fejlesztés, amelynek a keretében a tradicionális tudatosítást fel kell erősítsék a korszerű szakképzés különböző formái. Székelyföldi gazdasági szakírói minőségén túl ezt igazolják még olyan gyakorlati kezdeményezései és megvalósításai is, mint a csíkszeredai Földműves Felső Népiskola, az Alcsík ármentesítését megvalósító Oltvölgyi Víztársulat, egy tejfeldolgozó sajtgyár kezdeménye és mások.

A sokoldalú csíki „polihisztort" ezek és a ma is időszerű székelyföldi gazdasági írásai élték túl.

Kulcsszavak: sokoldalú tudós, vidéki gazdasági kérdések, gazdag közéleti tevékenység, publicista, szerkesztő.

[1] Uo. 52–62.